

Proposing a Qualitative Model of Islamic Education in Secondary Schools of Tehran Using the Grounded Theory Method

HossienReza ShamlooJany¹, Hadi Rezghi Shisavar^{2*}, Hamid Shafizadeh²

1. PhD Student, Department of Educational management, GAR. C., Branch, Islamic Azad University, Garmsar, Iran

2. Department of Educational management, GAR. C., Islamic Azad University, Garmsar, Iran

ABSTRACT

One of the most effective ways of promoting Islamic education in a society is by initiating this form of education within schools. The aim of the present study is to propose a qualitative model for Islamic education in secondary schools in the city of Tehran. This research employed a qualitative methodology and, in terms of purpose, is categorized as applied/fundamental research. The research tools included semi-structured interviews, document analysis, and examination of web pages as visual media to ensure methodological triangulation. The target population comprised academic and practical experts in the field of Islamic education in schools. For data analysis, the grounded theory method was employed. The sample size was not predetermined, and sampling continued until theoretical saturation was achieved. The findings indicated that the components of Islamic education include cognitive education, emotional education, and behavioral education. Based on these identified components, the final model of the study was presented. According to the findings, it can be concluded that Islamic education in schools is a multidimensional phenomenon. Therefore, educational authorities and policymakers must adopt an approach that considers all influential components to move toward an optimal model of Islamic education.

Received: 30 Mar 2025

Accepted: 10 Jun 2025

Available Online:

Keywords

Qualitative model, Islamic education, secondary schools, grounded theory method.

How to cite:

ShamlooJany, H. R., Rezghi Shisavar, H., & Shafizadeh, H. (2025). Proposing a Qualitative Model of Islamic Education in Secondary Schools of Tehran Using the Grounded Theory Method. *Study and Innovation in Education and Development*, 5(4), 1-16.

* Corresponding Author:

Dr. Hadi Rezghi Shisavar

E-mail: h.rezghi@iau-garmsar.ac.ir

© 2025 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) License.

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Islamic education has long been considered a cornerstone for the moral and spiritual development of individuals in Islamic societies. In Iran, where the educational system is deeply influenced by religious values, Islamic education is not merely a set of academic content but a guiding philosophy shaping the character and worldview of learners (1). Scholars argue that Islamic education promotes ethical consciousness, spiritual awareness, and a sense of accountability before God, aiming to help individuals attain the highest state of human development (2). This process is facilitated through parents and educators who act as moral exemplars and transmitters of Islamic principles (1). Schools, as formal social institutions, play a critical role in laying the foundation of morality. The neglect of moral education in schools is often cited as a major cause of the ethical decay observed in broader society (3). In Islam, moral values are emphasized to the extent that those lacking them are considered even more deficient than animals. Consequently, the emphasis on ethical training in educational institutions is deemed paramount (4). The comprehensive framework of Islamic education integrates intellectual, emotional, and behavioral development, and seeks to nurture well-rounded individuals prepared for spiritual and social responsibilities (5). According to the Fundamental Reform Document of Education in Iran, the goal of Islamic education is to foster a conscious and voluntary journey toward a “life of divine fulfillment.” To fulfill this goal, it is essential to adopt indigenous frameworks rooted in Islamic teachings (6). Teachers are seen as key agents in facilitating this transformation, and their familiarity with Islamic educational models is critical (3). Prior studies also underscore the philosophical, ethical, and emotional components of Islamic education, identifying overlapping perspectives between Islamic and Western thinkers on morality (9). While consensus exists on the need for moral education, differences remain regarding its components and implementation approaches. Some educational paradigms, inspired by Piaget and Kohlberg, emphasize moral cognition, while others focus on empathy and compassion as central virtues (10). Against this theoretical background, the present study sought to address the question: What qualitative model can best represent Islamic education in secondary schools in Tehran?

METHODS AND MATERIALS

The study adopted a qualitative research design, grounded in both library-based and fieldwork methodologies, with an applied-fundamental purpose. The target population

included academic and practical experts involved in conceptualizing and implementing Islamic education models in Tehran's secondary schools. Academic experts were faculty members from universities such as Farhangian University and Tarbiat Moallem University, while practical experts were educational planners and school administrators from the Tehran Department of Education. Using purposive non-random sampling, participants were selected until data saturation was achieved—resulting in 20 interviews, 10 from each group. Data were gathered through semi-structured interviews, which were audio-recorded and transcribed. Additional data were collected through document analysis and web pages to ensure triangulation. A coding matrix was created post-interview to facilitate systematic analysis. Open and axial coding methods were employed: open coding broke down the data into key points, while axial coding synthesized these into central themes. To ensure reliability, prolonged engagement with the field, participant validation, and expert review of coding processes were utilized. Saturation was determined when no new codes emerged from subsequent interviews, confirming that the model's dimensions were well defined.

FINDINGS

The data collected through 20 semi-structured interviews revealed three primary components of Islamic education: cognitive education, emotional education, and behavioral education. Cognitive education included concepts such as growth based on Islamic ethics, an Islamic knowledge identity, curriculum planning aimed at spiritual perfection, enhanced intellectual understanding of Islamic teachings, recognition of the moral essence of Islamic knowledge, social-Islamic ethical awareness, adherence to monotheism, resurrection and prophethood, and enrichment of Islamic values and Qur'anic teachings. Emotional education was characterized by indicators such as honesty, respect for others, adherence to social norms and values, justice, loyalty, self-purification, spiritual outlook, moral virtue, faith, altruism, moral motivation, moderation, and self-reflection. Behavioral education encompassed ethical responsibility, dialogue based on Islamic teachings, moral performance, ethically oriented Islamic communication, Islamic conduct, self-restraint, Islamic leadership, fair behavior, explicit expression of Islamic identity, collective identity affiliation, and peaceful coexistence. These dimensions were derived through constant comparative analysis and thematic coding. The data confirmed that Islamic education is a multidimensional construct requiring an integrated approach for implementation in schools. A qualitative model was constructed, illustrating the interplay among these three core components, each comprising several sub-indicators.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study developed a qualitative model for Islamic education in secondary schools in Tehran based on interviews with experts and document analysis. The model includes three core components: cognitive, emotional, and behavioral education. Cognitive education encompasses ethical reasoning and intellectual engagement with Islamic values. Emotional education includes spiritual and affective development, such as cultivating virtues like honesty and empathy. Behavioral education refers to the practical application of Islamic ethics in social and individual behavior. The findings align with earlier studies which emphasized similar dimensions in moral and religious education frameworks. This model highlights that Islamic education is not a monolithic or one-dimensional process; rather, it requires synchronized engagement with intellect, emotion, and behavior to be effective. When implemented holistically, Islamic education fosters spiritual maturity, ethical awareness, and social responsibility in students. The model also demonstrates that various stakeholders—including families, schools, teachers, and the broader community—play vital roles in the process. The study concludes that for Islamic education to be transformative, it must integrate context-sensitive pedagogies that respect both traditional values and modern educational needs. The study calls for strategic training of educators in Islamic pedagogy, curricular alignment with spiritual goals, and a school environment that embodies Islamic ethical principles in everyday practice.

ارائه الگوی کیفی تربیت اسلامی در مدارس دوره متوسطه شهر تهران با روش داده بنیاد

حسین رضا شاملوجانی^۱، هادی رزقی شیرسوار^۲، حمید شفیع زاده^۲

۱. دانشجو دکتری گروه مدیریت آموزشی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران

۲. گروه مدیریت آموزشی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۰

تاریخ چاپ:

کلمات کلیدی

الگوی کیفی، تربیت اسلامی، مدارس دوره متوسطه، روش داده بنیاد.

یکی از موثرترین راه‌های تعلیم و تربیت اسلامی در یک جامعه، شروع این نوع تربیت از مدارس است. هدف از این پژوهش ارائه الگوی کیفی تربیت اسلامی مدارس دوره متوسطه شهر تهران است. روش پژوهش حاضر، از نوع کیفی بود و از لحاظ هدف جزء پژوهش‌های کاربردی / بنیادی بود. ابزار پژوهش، مصاحبه نیمه ساختار یافته، بررسی اسناد و بررسی صفحات وب به عنوان رسانه دیداری جهت اعمال چندجانبه‌گرایی بودند. جامعه هدف شامل خبرگان علمی و تجربی در زمینه تربیت اسلامی مدارس بود. جهت تجزیه و تحلیل از روش کیفی، داده بنیاد استفاده شد. تعداد نمونه‌ها از ابتدا مشخص نبوده و نمونه گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. نتایج بررسی‌ها نشان داد که مولفه‌های تربیت اسلامی شامل، تربیت شناختی، تربیت عاطفی و تربیت رفتاری است. در نهایت با توجه به مولفه‌های شناسایی شده، مدل نهایی پژوهش ارائه شد. براساس یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت که تربیت اسلامی در مدارس امری چندبعدی است لذا مسئولان و متولیان امر آموزش و تعلیم و تربیت باید بتوانند بر اساس تمام مؤلفه‌های تاثیر گذار در جهت الگوی مطلوب تربیت اسلامی قدم بگذارند.

شیوه ارجاع دهی:

شاملوجانی، حسین رضا، رزقی شیرسوار، هادی، و شفیع زاده، حمید. (۱۴۰۴). ارائه الگوی کیفی تربیت اسلامی در مدارس دوره متوسطه شهر تهران با روش داده بنیاد. پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۵ (۴)، ۱-۱۶.

نویسنده مسئول:

دکتر هادی رزقی شیرسوار

پست الکترونیکی: h.rezghi@iau-garmsar.ac.ir

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است.

تربیت اسلامی، در گزاره‌های آموزش و پرورش ایران بسیار مورد توجه قرار گرفته است. به نحوی که ارتقای سطح دانش حرفه‌ای معلمان و کادر آموزشی بر اساس میزان توجه ایشان به اخلاق حرفه‌ای اسلامی مورد سنجش قرار می‌گیرد (1). دانش آموزان نیز بر همین اساس تربیت می‌شوند. بررسی‌ها نشان می‌دهند که صاحب‌نظران متعددی در خصوص تربیت اسلامی که بر اخلاق مداری استوار است، صحبت کرده‌اند و اغلب این تربیت را مولفه‌ای شخصیتی دانسته‌اند که با تعلیم و تربیت ارتقا می‌یابد و فرد را قادر می‌سازد تا به والاترین درجه و مرتبه از حیات نزدیک شود (2). کلمه تربیت معنای نشاط و رشد است و به معنای دیگر تربیت وپاک ساختن است که وظیفه والدین تکیه بر هر دو جنبه فردی اجتماعی و معنوی دارد، پس این بر این اساس لازم و ضروری است که این امر معمولاً از سوی فردی بالغ که والدینو معلمان می‌باشند به فرد دیگر که ممکن است نابالغ باشد یعنی فرزند اعمال می‌گردد (1).

از طرفی نیز مدرسه اولین نهاد اجتماعی رسمی است که معمولاً همه افراد یک جامعه آن را تجربه می‌کنند و ریشه‌های اخلاق مداری از ابتدا در آن‌ها شکل می‌گیرد. عدم توجه به اخلاق در جامعه امروز را می‌توان ناشی از عدم توجه به امر اخلاق مداری در مدارس دانست. در این دوران است که سرمایه اخلاقی شکل می‌گیرد و با هدایت معنوی و مذهبی، تبدیل به فرصتهایی برای رفتارهای درست در اجتماع می‌گردد (3). آموزش و پرورش در کشور ایران بر اساس آموزه‌های اسلام پیش می‌رود. در دین اسلام، به اهمیت اخلاق گرایی اشاره شده است. به‌طوری‌که عنوان شده که کسانی که از اخلاق خوبی در جامعه برخوردار نیستند، همچون حیوانات‌اند حتی بدتر و ناچیزتر. این تأکید، نشان از توجه دین مبین اسلام به پرورش اخلاق و کسب سرمایه اخلاقی در جامعه دارد. توجه به اخلاق گرایی در سازمان‌های آموزشی به دلیل چشم‌انداز این سازمان‌ها که همانا تربیت اخلاقی و رسیدن به حیات طیبه است، دوچندان می‌باشد. در سازمانی مانند آموزش و پرورش که هدف تربیت اخلاقی دانش آموزان را در بدو ورود به اجتماع بر عهده دارد، باید مقوله آموزش اخلاق به‌طور خاص مورد توجه قرار بگیرد و معلمان، برنامه ریزان، مدیران و سیاست‌گذاران آموزشی کاملاً از سطوح مختلف اخلاق گرایی و چگونگی ارتقای آن آگاهی پیدا کنند. در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش که جزء اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور است، نیز بر این امر تأکید بسیاری شده است. در این سند لزوم تربیت اخلاقی دانش آموزان، معلمان و مدیران و همچنین آموزش‌های ضمن خدمت برای توسعه اخلاق مداری در مدارس، عنوان شده است (4). بنابراین اهمیت شئون انسان و جایگاه تربیت برای پرورش انسان کامل در اسلام به حدی است که توفیق راهنمایی یک فرد، بهتر از هر چیزی است که در دنیا وجود دارد. خداوند از احیای یک انسان به عنوان احیای همه انسان‌ها و از میراندن یک انسان به عنوان میراندن کل انسان‌ها یاد کرده است که این زنده کردن و میراندن صرفاً بعد فیزیکی انسان را پوشش نداده است، بلکه بعد ان سانیت و معنوی را نیز شامل می‌شود. اینجا ست که اهمیت تعلیم و تربیت در مکتب والای اسلام جایگاه خویش را نشان می‌دهد (5).

احیای ارزش‌های اصیل اخلاقی و بازگشت به اصول فراموش شده اسلامی شرط لازم برای حاکمیت بخشیدن به اسلام در جامعه ماست. زیرا برخلاف سیستم‌های حکومتی و نظامات اجتماعی دیگر که تنها از راه قانون به حاکمیت خود استقرار می‌بخشند. حکومت اسلامی بر عهده فرد مسلمانان و بر دل‌های آکنده از نور ایمان و معرفت آنان تکیه می‌زند. به طوری که اگر مسلمانان خود را از اجرای دستورات فردی و اجتماعی، اخلاقی اسلام معاف دارند و تنها حریم قانون را مدعی دارند. در این صورت باید از پیدائی جامعه‌ای که در همه شئون خود متأثر از اسلام بوده و به معنی واقعی اسلامی باشد، چشم فرو بست. اسلام به عنوان یک دین الهی راه و رسم کامل و جامعی برای زندگی انسان در جهات و ابعاد گوناگون است. اسلام تنها مشتی قوانین نیست، بلکه یک روش عملی برای زندگی فردی و اجتماعی، مادی و معنوی انسان است. به طوری که در تمامی زمینه‌ها الگوهای لازم را در اختیار او قرار می‌دهد. نظام زندگی اسلامی، نظامی کاملاً غنی و بی نیاز از غیر است. اما این نظام زمانی پیروان خود را به نتیجه مطلوب می‌رساند که جامعیت خود را حفظ کرده و مثله نشده باشد (6). همچنین ویژگی‌های معلم در مدارس در تعلیم و تربیت اسلامی با به کارگیری روش‌های مناسب می‌تواند در تغییر و نهادینه کردن رفتارهای مناسب اسلامی موثر باشد (3) که شناخت معلمان با الگوی مناسب از ضروریات در مدارس هست. در راستای موضوع پژوهش حاضر، برخی پژوهش‌ها نیز به این مقوله پرداخته‌اند. محمدی (۱۴۰۲) در پژوهشی به بررسی جایگاه تعلیم و تربیت در اسلام پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که، تعلیم و تربیت در تمدن نوین اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارد و بدون وجود تعلیم و تربیت هدف از خلقت انسان بی معنی می‌باشد تعلیم و تربیت زمینه‌ی هدایت و سعادت انسان را تامین می‌کند. اهداف تعلیم و تربیت در اسلام دارای مراتب مختلف شامل اهداف غایی که شامل عبودیت می‌شود و اهداف واسطه‌ای شامل محوریت توجه به خدا، فرد، دیگران و طبیعت هستند که در نهایت تمامی آن‌ها برای حصول به اهداف غایی تنظیم شده‌اند (7). باوفا و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی به نقش اخلاق نیکو در فرآیند تعلیم و تربیت دانش آموزان پرداختند. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که اخلاق از مهمترین مباحث دینی است و از یک نظر مهم ترین هدف انبیای الهی را تشکیل می‌دهد و حسن خلق و گشاده رویی از بارزترین صفاتی است که در معاشرتهای اجتماعی باعث نفوذ محبت شده و در تاثیر سخن اثری شگفت انگیز دارد و نتیجه آن که برای آنکه جامعه‌ای استوار و زنده بماند باید ارزش‌های بنیادین آن جامعه به نسل‌های آینده انتقال داده شود و یکی از مهم ترین راه‌های انتقال ارزش‌های بنیادین و فرهنگ آن جامعه تعلیم و تربیت است. یکی از مهم ترین ارکان اساسی تعلیم و تربیت، مربی و یا معلم است که این وظیفه مهم را برعهده دارد (8). خاری آرانی و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی به بررسی تطبیقی مبانی فلسفی تربیت اسلامی - اخلاقی از دیدگاه علامه طباطبائی و لویناس پرداختند. در این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی و نیز تطبیقی سعی شده است با بررسی مبانی فلسفی تربیت اخلاقی این دو فیلسوف، همگرایی و تقابل دیدگاه‌های آن‌ها استخراج شود. بررسی مبانی هستی‌شناختی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی تربیت اخلاقی علامه و لویناس نشان می‌دهد که مفاهیم اساسی در فلسفه لویناس اخلاق معطوف به دیگری، مسئولیت و اراده می‌باشند، اما در فلسفه علامه طباطبائی دیگری اعتدالی و فطرت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. هر دو به دیگری، مسئولیت، اراده و آزادی تأکید می‌ورزند. همچنین دیدگاه لویناس و علامه نسبت به خدا با آنکه هر دو

خدا را قبول دارند و آن را نامتناهی می‌دانند، اما خدای لویناس با غیریت و دیگری برابر در نظر گرفته شده است، درحالی که خدای علامه، متعالی و منزله از هرگونه تغییر بوده و فراتر از دیگری است (9).

درمورد ضرورت و نیاز به تربیت اسلامی اخلاقی صاحب نظران اتفاق نظر دارند اما در مورد چگونگی تربیت اخلاقی که ابعاد و مولفه‌های متعددی را در بر می‌گیرد. بر این اساس با توجه به جهت گیری‌های که در ارتباط با اخلاق و تربیت اخلاقی انجام می‌شود رویکردهای مختلفی ایجاد می‌شود. بعضی از این رویکردها بر یک بعد از ابعاد تربیت اخلاقی تمرکز کرده اند و هدف خود را از تربیت اخلاقی، تقویت بعد به خصوصی از اخلاق دانسته اند. در این رویکردها می‌توان بعد شناختی- رشدی نام برد که بر اساس دیدگاه‌های روان‌شناسان رشدی مانند پیاژه و گلبگ شکل گرفته‌اند و هدف نهایی خود را تقویت فضایل عقلانی یا تغییر در سطح قضاوت اخلاقی دانسته اند. بعد مراقبت محور نیز گیلیگان مطرح می‌کند، بعد عواطف اخلاقی با مرکزیت تقویت ارزش‌های اخلاقی همدلی و شفقت تاکید دارند. گروه دیگر از ابعاد تربیت اخلاقی با مبنا قرار دادن چهره‌ای چند وجهی از تربیت اخلاقی، ابعاد مختلفی از رشد اخلاقی مثل بعد شناختی- اجتماعی را مطرح کرده‌اند (10).

در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش عنوان شده است که تعلیم و تربیت بر اساس آموزه‌های اسلامی، فرایندی تعالی جویانه، تعاملی، تربیتی، یکپارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی که به منظور هدایت افراد جامعه به سوی آمادگی برای تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبیه در همه ابعاد، زمینه‌های مناسب تکوین و تعالی پیوسته هویت ایشان را در راستای شکل گیری و پیشرفت جامعه صالح اسلامی فراهم می‌آورد (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). بر اساس آنچه گفته شد، پژوهش حاضر در تلاش است تا به مرور مبانی نظری پژوهش و انجام عملیات علمی، به این سوال پاسخ دهد که برای تربیت اسلامی مدارس متوسطه چه الگوی کیفی می‌توان ترسیم کرد؟

روش پژوهش

از آنجاکه پژوهش حاضر به دنبال ارائه الگوی کیفی تربیت اسلامی مدارس دوره متوسطه شهر تهران بود، روش پژوهش بر مبنای ماهیت داده‌ها کیفی، از حیث بعد محیط، از نوع کتابخانه‌ای- میدانی و از نظر هدف کاربردی-بنیادی بود. جامعه آماری تحقیق شامل خبرگان علمی و تجربی است و این افراد بدین دلیل انتخاب شده‌اند که همگی به نوعی درگیر تدوین (خبرگان علمی) و اجرای (خبرگان تجربی) الگوی تربیت اسلامی بوده‌اند:

- خبرگان علمی شامل اعضای هیأت علمی دانشگاهها مانند دانشگاه تربیت معلم و دانشگاه فرهنگیان بودند.
- خبرگان تجربی شامل افرادی می‌باشند که به صورت تجربی در زمینه برنامه ریزی بر اساس آموزه‌های اسلامی در مدارس فعالیت داشتند. مانند برنامه ریزان آموزشی مدارس متوسطه و مدیران مناطق آموزش و پرورش شهر تهران

با استفاده از روش نمونه گیری غیراحتمالی و هدفمند، تعداد نمونه‌ها با اشباع نظری مشخص شد. به این معنا که تا زمان رسیدن داده‌های گردآوری شده به حد کفایت، نمونه‌های جدید انتخاب و با آن‌ها مصاحبه شد (بازرگان، ۱۳۸۹). نمونه آماری این تحقیق شامل ۲۰ نفر از خبرگان علمی و تجربی بوده است، در این راستا با وجود رسیدن به اشباع نظری پس از مصاحبه هشتم، به منظور افزایش دقت چهار مصاحبه دیگر نیز صورت گرفت.

روش گردآوری داده‌ها، با توجه به نوع تحقیق و پیچیدگی‌های موجود، به منظور دستیابی به اهداف پژوهش و نیز به جهت انجام شایسته آن، به شرح زیر انجام شده است:

(۱) مطالعات کتابخانه‌ای: جهت تدوین مبانی، تعاریف و مفاهیم نظری از منابع کتابخانه‌ای استفاده شده است؛ شامل موتورهای جستجوی اینترنتی، بانک‌ها، منابع اطلاعاتی و کتابخانه‌ای حقیقی و مجازی دانشگاه‌های تهران و دیگر دانشگاه‌های کشور.

(۲) تحقیقات میدانی: در جهت گردآوری اطلاعات مورد نظر برای دستیابی به اهداف پژوهش و امکان نتیجه‌گیری، مصاحبه نیمه ساختار یافته به کار گرفته شده است. به این مفهوم که پیش از انجام مصاحبه سوالات از پیش تنظیم شده بود، اما به فراخور پاسخ‌های مصاحبه شونده سوالات دیگری نیز مطرح می‌شد.

در پژوهش حاضر نیز سازه‌ی بدیع «الگوی کیفی تربیت اسلامی مدارس دوره متوسطه شهر تهران» به کار گرفته شده است، بنابراین نیاز به بررسی این سازه از طریق مصاحبه است. برای اجرای فرآیند مصاحبه، فرم مصاحبه شامل عنوان طرح تحقیق، زمان مصاحبه، تاریخ، محل مصاحبه و فرد مورد مصاحبه به کار گرفته شده و در مورد هر یک از افراد مورد مصاحبه تکمیل شده است. بعد از انجام مصاحبه و تکمیل فرم‌ها، یک ماتریس داده‌ها تشکیل شده تا در یافتن متون مصاحبه مورد استفاده قرار گیرد. سپس به کدگذاری، طبقه بندی و تحلیل و تفسیر آنان پرداخته شده است.

برای افزایش اعتبار اقدام به برقراری تماس طولانی با مشارکت کنندگان و با محیط پژوهش، ارائه اطلاعات در ارتباط با اهداف طرح به شرکت کنندگان به جهت جلب اعتماد آن‌ها در طی مصاحبه‌ها، ضبط صدا، بررسی مداوم داده‌ها (به این ترتیب که بعد از انجام هر مصاحبه مکالمه‌های ضبط شده به متون نوشتاری تبدیل شدند و مفاهیم استخراج شدند و از این طریق نقاط قوت و ضعف متن مصاحبه، سوالات مصاحب و همچنین فرد مصاحبه‌گر طی مصاحبه شناسایی شدند تا در مصاحبه بعدی مورد استفاده قرار گیرند)، شناسایی از طریق پیاده نمودن و تحلیل داده‌ها بلافاصله پس از مصاحبه و استفاده از بازخورد آن برای مصاحبه بعدی، بهره‌گیری شده است. تاییدپذیری و قابلیت انتقال داده‌ها از طریق بازنگری جزئیات ابزار پژوهش توسط مشارکت کنندگان و ناظرین به گونه‌ای مورد بررسی قرار گرفت که در استفاده توسط پژوهشگران بعدی با مشکلی مواجه نگردد و استفاده از نظرات اصلاحی آن‌ها اعمال گردید.

در تحلیل داده‌های تحقیق، روش تحلیل محتوا، با استفاده از کدگذاری باز (اولیه) و محوری (ثانویه) مدنظر است. در مرحله اول و در کدگذاری باز، از طریق جز به جز کردن اطلاعات ابتدا نکات کلیدی داده‌ها استخراج و به آن‌ها کد اختصاص داده می‌شوند (کدگذاری باز). سپس مواردی که اشاره به یک جنبه مشترک پدیده مورد مطالعه دارند، یک عنوان (مفهوم) را به خود می‌گیرند. چند

مفهوم یک مولفه (کد محوری) را تشکیل می‌دهند. برای یک یا چند مولفه، یک مقوله (طبقه) تعیین می‌شود. به عبارتی در مرحله دوم یک مولفه کدگذاری باز انتخاب شده، به عنوان مقوله اصلی مورد بررسی قرار می‌گیرد و ارتباط آن با سایر مقوله‌ها مشخص می‌شود. سپس بر اساس داده‌های گردآوری شده، مقوله‌های اصلی و فرعی مشخص می‌شوند. به طور کلی کدگذاری محوری، پروسه ارتباط دادن مقوله‌های اصلی و فرعی است.

یافته‌ها

از ۲۰ مصاحبه انجام شده ۱۰ مورد مصاحبه با خبرگان علمی بوده که شامل اساتید دانشگاه‌های فرهنگیان و تربیت معلم، مدیران و برنامه ریزان آموزش و پرورش شهر تهران بوده‌اند و ۱۰ مصاحبه با خبرگان تجربی انجام پذیرفته است. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، بعد از انجام هر مصاحبه مکالمه‌های ضبط شده به متون نوشتاری تبدیل شدند و در نهایت کلیه یادداشت‌ها و متون پیاده شده مورد بازبینی مجدد قرار گرفتند. در این مرحله سعی شده است با مرور مکرر داده‌ها دید کلی نسبت به اطلاعات جمع‌آوری شده کسب شود. در مرحله‌ی بعدی، با استفاده از راهبرد جمله به جمله، عبارت‌های مهم و مرتبط با موضوع پژوهش مشخص شدند. در نتیجه این کار کدهای باز استخراج شدند. این کدها اقتباسی از نوشته‌ها و در برخی موارد عین خود نوشته است. بعد از ۱۲ مصاحبه که از خبرگان علمی و تجربی به عمل آمد، در گام بعدی با ادغام موارد مشابه، عبارت‌های استخراج شده دارای مفهوم مشابه، در قالب یک مولفه (کد محوری) قرار گرفته و مولفه‌های گوناگون شناسایی شده‌اند. در شناسایی مولفه‌ها از پژوهش‌های پیشین و پرسشنامه‌های استاندارد کمک گرفته شده است.

سوال اول پژوهش:

شاخص‌ها و مولفه‌های تربیت اسلامی مدارس متوسطه شهر تهران کدامند؟

در راستای دستیابی به پاسخ بخش کیفی پژوهش، با ۲۰ خبره در این زمینه بر اساس مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۳ سؤال مصاحبه شد. در ادامه می‌توان سؤال‌های مصاحبه و چک لیست نتایج مصاحبه را در جداولی مجزا مشاهده کرد. پاسخ‌های ارائه شده برای هر سؤال پس از تحلیل محتوا و کدگذاری توسط پژوهشگر و دو نفر از متخصصین آمار در جدولی آورده شده است که این جداول، بیانگر شاخص‌ها و مؤلفه‌های اصلی پژوهش می‌باشد.

جدول ۱. سوالات مصاحبه

ردیف	سؤال
۱	تعریف شما از تربیت اسلامی مدارس متوسطه چیست؟
۲	به نظر شما چگونه می‌توان تربیت اسلامی را در مدارس اجرا کرد؟
۳	به نظر شما مولفه‌های تربیت اسلامی مدارس متوسطه کدامند؟

با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده در فرمت مصاحبه که با فرایند تطبیق مستمر به نقطه اشباع نظری رسیده است، بعد از تعریف سؤالات اصلی پژوهش (مصاحبه) که برای آن‌ها مقیاس کمی تعریف شده است، می‌توان کدگذاری مصاحبه‌های جمع‌آوری شده را با تعریف ویژگی‌ها و ابعاد آن و نمودارهای توصیف کننده این ویژگی‌ها شروع کرد. بنابراین، در گام اول لازم است تا واحدهای معنایی شناسایی شود. بعد از کدگذاری واحدهای معنایی و رسیدن به حد اشباع (زمانی که از تحلیل متن یا مصاحبه‌های جدید، مقولات یا کدهای جدیدی به دست نیاید)، بر اساس مشابهت کدها به یکدیگر مقوله‌بندی شدند.

جدول ۲. مقوله بندی کدهای اولیه و کدگذاری محوری

بعد	مقوله	واحد معنایی
تربیت اسلامی	تربیت شناختی	رشد بر اساس اخلاق اسلامی
		هویت دانشی وابسته به اسلام
		برنامه ریزی بر اساس رسیدن به کمال و سعادت
		ارتقای دانش ذهنی نسبت به آموزه‌های اسلامی
		دانش اصالت اخلاقی اسلامی
		شناخت اخلاق اسلامی - اجتماعی
		شناخت ابعاد اخلاق مداری در دین اسلام
		پایبندی به توحید، معاد و نبوت
		غنی سازی ارزش‌های اسلامی و آموزه‌های قرآنی
		صداقت
		احترام به دیگران
		رعایت ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی
		عدالت محوری
		وفاداری
	تربیت عاطفی	تهذیب نفس
		نگرش معنوی
		فضیلت اخلاقی
		ایمان
		روحیه دگر خواهی
		انگیزش اخلاقی
		اعتدال و میانه روی
		خودتاملی
		مسئولیت پذیری اخلاقی
		گفتمان بر مبنای آموزه‌های اسلامی
		عملکرد اخلاقی اسلامی
		ارتباطات اسلامی مبتنی بر اخلاق گرایی
		رفتار اسلامی
		خویشتن داری
	تربیت رفتاری	رهبری اسلامی
		رفتار عادلانه
		اظهار اسلامی گرایی در رفتار
		تعلق به هویت جمعی
		همزیستی مسالمت آمیز

در ادامه طی فرایند کدگذاری انتخابی، طبقات اصلی ایجاد شدند و در نهایت، در جدول زیر چک لیست مربوط به نتایج تحلیل محتوای مصاحبه با استفاده از کدگذاری محوری و انتخابی آورده شده است. همانگونه که مشاهده شد تحلیل داده‌ها با استخراج مفاهیم و مقوله‌ها آغاز گردید (کدگذاری باز) و مفاهیم و مقوله‌های بی‌ربط و تکراری حذف گردیدند که نتایج کدگذاری محوری و منبع مربوط به هریک از مقوله‌ها در جدول زیر آمده است.

جدول ۳. لیست کلیه مفاهیم استخراج شده از تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته با خبرگان

بعد	مولفه	شاخص	کد
تربیت اسلامی	تربیت شناختی	رشد بر اساس اخلاق اسلامی	I۱۰, I۶, I۵, I۱, I۷
		هویت دانشی وابسته به اسلام	I۱۳, I۱۴, I۱۵
		برنامه ریزی بر اساس رسیدن به کمال و سعادت	I۱۲, I۵, I۱۴, I۲, I۱۱
		ارتقای دانش ذهنی نسبت به آموزه‌های اسلامی	I۳, I۴, I۱۱, I۵
		دانش اصالت اخلاقی اسلامی	I۱۲, I۸, I۳
		شناخت اخلاق اسلامی - اجتماعی	I۲, I۶, I۱۰, I۱۴
		شناخت ابعاد اخلاق مداری در دین اسلام	I۱۱, I۹, I۱۰, I۱۴, I۵
		پایبندی به توحید، معاد و نبوت	I۶, I۱, I۱۳
		غنی سازی ارزش‌های اسلامی و آموزه‌های قرآنی	I۸, I۳, I۱۵, I۱۲, I۲
		صداقت	I۵, I۱۱, I۴, I۱۳
		احترام به دیگران	I۱, I۲, I۱۱, I۷, I۱۵
		رعایت ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی	I۸, I۷, I۱۱, I۱۸
		عدالت محوری	I۷, I۳, I۹, I۱۲, I۱۷
		وفاداری	I۱, I۹, I۱۳
		تهذیب نفس	I۶, I۷, I۵, I۷
تربیت عاطفی	تربیت عاطفی	نگرش معنوی	I۱۰, I۳, I۱۸, I۲
		فضیلت اخلاقی	I۷, I۵, I۱, I۷
		ایمان	I۱۱, I۸, I۴, I۹
		روحیه دگر خواهی	I۴, I۲, I۶
		انگیزش اخلاقی	I۴, I۲, I۸, I۱۵, I۹
		اعتدال و میانه روی	I۸, I۲, I۱۹, I۱
		خودتاملی	I۱۱, I۱, I۱۵, I۸, I۶
		مسئولیت پذیری اخلاقی	I۶, I۹, I۳, I۵
		گفتمان بر مبنای آموزه‌های اسلامی	I۲, I۱, I۱۰, I۷
		عملکرد اخلاقی اسلامی	I۱۰, I۶, I۵, I۱, I۷
		ارتباطات اسلامی مبتنی بر اخلاق گرایی	I۱۳, I۱۴, I۱۵
		رفتار اسلامی	I۱۲, I۵, I۱۴, I۲, I۱۱
		خویشتن داری	I۳, I۴, I۱۱, I۵
		رهبری اسلامی	I۶, I۸, I۱۰, I۱۷, I۴
		رفتار عادلانه	I۱۰, I۸, I۱, I۳, I۴
تربیت رفتاری	تربیت رفتاری	اظهار اسلامی گرایی در رفتار	I۳, I۱, I۵, I۱۴, I۱۶
		تعلق به هویت جمعی	I۲, I۶, I۱۰, I۱۴
		همزیستی مسالمت آمیز	I۷, I۸, I۱۰, I۱۱, I۴

۲- الگوی کیفی تربیت اسلامی مدارس متوسطه شهر تهران چگونه است؟

[illegible]

شکل ۱. الگوی کیفی پژوهش

پژوهش حاضر به دنبال ارائه الگوی کیفی تربیت اسلامی مدارس دوره متوسطه شهر تهران بود. در این راستا، مطالعه کیفی که بر اساس مرور میانی نظری و مصاحبه نیمه ساختاریافته با خبرگان بوده، انجام شده است. نتایج مدل نهایی شامل سه مولفه، تربیت شناختی، تربیت عاطفی و تربیت رفتاری می‌باشد. مولفه تربیت شناختی شامل شاخص‌های؛ رشد بر اساس اخلاق اسلامی، هویت دانشی وابسته به اسلام، برنامه ریزی بر اساس رسیدن به کمال و سعادت، ارتقای دانش ذهنی نسبت به آموزه‌های اسلامی، دانش اصالت اخلاقی اسلامی، شناخت اخلاق اسلامی- اجتماعی، شناخت ابعاد اخلاق مداری در دین اسلام، پایبندی به توحید. معاد و نبوت و غنی سازی ارزش‌های اسلامی و آموزه‌های قرآنی می‌باشد که با مطالعات انجام گرفته (2, 6, 10, 11) همخوانی دارد.

مولفه دوم یعنی تربیت عاطفی دارای شاخص‌های؛ صداقت، احترام به دیگران، رعایت ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، عدالت محوری، وفاداری، تهذیب نفس، نگرش معنوی، فضیلت اخلاقی، ایمان، روحیه دگر خواهی انگیزش اخلاقی، اعتدال و میانه روی و خودتأملی می‌باشد و با مطالعات (15-12) همسو بوده که به این شاخص‌ها اشاره شده است.

مولفه تربیت رفتاری دارای شاخص‌های؛ مسئولیت‌پذیری اخلاقی، گفت‌وگو بر مبنای آموزه‌های اسلامی، عملکرد اخلاقی اسلامی، ارتباطات اسلامی مبتنی بر اخلاق‌گرایی، رفتار اسلامی، خویش‌داری، رهبری اسلامی، رفتار عادلانه، اظهار اسلامی‌گرایی در رفتار، تعلق به هویت جمعی و همزیستی مسالمت‌آمیز می‌باشد که در مطالعات (4, 6, 7, 12, 13, 16-20) به این شاخص‌ها اشاره شده است.

تعلیم و تربیت یکی از مهم‌ترین نیازهای حیاتی انسان می‌باشد. این فرایند، به افراد کمک می‌کند که در مسیر صحیح زندگی قرار گیرند. در واقع، هدف آفرینش انسان در پرتو تعلیم و تربیت درست است. به این منظور خداوند متعال انسان را به نیروی عقل و ابزار معرفت تجهیز کرده پیامبرانی را با دلیل روشن و احکام و قوانین محکم برانگیخت و رسالت تعلیم و تربیت انسان را به آنان سپرد. برای داشتن تعلیم و تربیت متناسب و بومی، چاره‌ای جز بازگشت به میراث غنی و اصیل تعلیم و تربیت اسلامی نیست. اسلام به عنوان نوعی جهان بینی خاص و قابل توجه، مورد مطالعه و تحقیق علمی اندیشمندان معروف قرار گرفته است. در نیمه دوم قرن بیستم، اسلام همچون یک دیدگاه عملکردی پیشرفته در تحولات جهانی مطرح شده است و متفکران متعددی در سطح جهان پس از بررسی بی‌طرفانه این دین الهی به صراحت می‌گویند که "ایمان و عمل به اصول و مقررات دین اسلام تنها راه نجات انسان معاصر از بحران‌های گوناگون روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و اقتصادی است. با توجه به اهمیت تربیت اسلامی در مدارس و پیامدهایی که این‌نوع تربیت برای دانش‌آموزان دارد، پژوهش حاضر به این موضوع پرداخت. نتایج این پژوهش نشان داد که تربیت اسلامی مولفه‌های تربیت‌شناختی، تربیت عاطفی و تربیت رفتاری را در بر می‌گیرد. همچنین نتایج نشان دادند که زمانیکه تربیت اسلامی در مدارس به شکل واقعی حکمفرما باشد، تربیت معنوی و اخلاقی نیز اجرایی می‌شوند و شاهد فرزندانی با خرد و اخلاق مدار خواهیم بود. تربیت اسلامی، عمل صالح و عملکرد متعالی را در دانش‌آموزان نهادینه می‌سازد و دانش‌آموزان را به مسئولیت‌پذیری اخلاقی سوق می‌دهد. طبق مطالعات مختلف (14, 15, 20)، چهار عامل خانواده، محیط، الگوها و مدرسه نقش قابل توجهی در تربیت دینی دانش‌آموزان دارند و روش‌های الگویی و ارتباط میان خانواده و مدرسه و کنترل فضای رشد دانش‌آموزان در تربیت دینی نقش مهم و اساسی ایفا می‌کند زیرا تربیت دینی، اقتدارگرا و الگو محور بوده و خداوند نیز الگوهایی را برای هدایت انسان‌ها معرفی کرده است و پر واضح است که یکی از مهم‌ترین این الگوها، خانواده به شمار می‌رود چرا که خانواده هم در عوامل وراثتی و محیطی انتقال تربیت به دانش‌آموزان و مدرسه در عوامل محیطی نقش پررنگی دارد. بنابراین به طور یقین می‌توان معتقد بود که چگونگی تعامل خانواده و مدرسه و نحوه برخورد و آموزش آن‌ها با نسل جدید و شناخت تمایلات طبیعی و فطری دانش‌آموزان و کنترل و جهت‌دهی مناسب آن، مهم‌ترین پایه تربیت نسل آینده است و این تربیت، روش‌های مختلف براساس اقتضائات اجتماعی و محیطی را به همراه دارد. آرمانی که جامعه اسلامی ایران در تربیت دانش‌آموزان در ذهن دارد و آن را شکل‌دهنده بنیان تربیت دانش‌آموزان در جامعه می‌داند، تربیت دینی-اسلامی است و منظور از آن فراهم کردن زمینه‌هایی برای شکوفایی روح عبودیت و التزام به دین با آن گستره و کلیت و تمامیتش و به کار بستن

آن التزامات در زندگی و التزام رفتاری به آن‌ها و در یک جمله شامل همه ابعاد زندگی هر فرد، است. بنابراین بر اساس یافته‌های حاصل از پژوهش می‌توان چندین پیشنهاد ارائه داد:

- مدرسه نه تنها یک سازمان آموزشی بلکه یک جامعه و یک شهر کوچک است. برای تربیت اسلامی در مدارس می‌توان آموزش را از خانواده‌ها آغاز کرد.
- ارائه آموزش‌های لازم به منظور تربیت متعالی اسلامی در مدارس پیشنهاد می‌شود.
- از معلمان برجسته و دارای تجربه در آموزش و تربیت اسلامی دعوت شود تا برای دانش آموزان سخن گویند.
- با ارائه نمایشگاه‌های محصولات فرهنگی اسلامی. دانش آموزان با سبک زندگی ایرانی اسلامی آشنا شوند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاق

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

1. Darbandi M, Darbandi M, Amini M, editors. Islamic Education for Students from the Perspective of the Explanation Model. 5th National Conference on Professional Research in Psychology and Counseling with a Teacher's Perspective; 2023.
2. Didgah Z, Shariati S, Beheshti S, Imani Nayini M. Explaining the Role of Responsibility in the Social Education of Adolescents Based on the Interpretation of Al-Mizan. Culture of Counseling and Psychotherapy. 2018;9(34):27-56.
3. Barfar K, Ranjbarian R. The Impact of Teacher Characteristics in Islamic Education on the Islamic-Iranian Progress Model. Scientific Quarterly of Studies on Islamic-Iranian Progress. 2023.
4. Haj Khazimeh M. Examining the Relationship Between Teachers' Professional Ethics and Organizational Health in Public Boys' Elementary Schools in Tehran. University of Tehran 2015.
5. Khosrojerdi A, editor Examining the Importance of Islamic Education for Students. 5th National Conference on Professional Research in Psychology and Counseling with a Teacher's Perspective; 2023.

6. Samadi Miyarkalaei H, Samadi Miyarkalaei H, Babayi A, Asgari A, editors. The Effects of Ethics on Entrepreneurship and Business. National Conference on Entrepreneurship and Management of Knowledge-Based Businesses; 2012; University of Mazandaran.
7. Mohammadi Bastanoue M, editor The Position and Role of Education in Islamic Modern Civilization. 3rd International Conference on Educational Sciences, Psychology, Counseling, and Education; 2023.
8. Bavafa Kharaghi MB, Savari H, editors. The Role of Good Morality in the Educational Process of Students. 2nd International Conference on Research in Accounting, Management, Economics, and Humanities; 5th National Conference on Professional Research in Psychology and Counseling with a Teacher's Perspective; 2023.
9. Khari Arani M, Rahnema A, Sobhani Nejad M. Comparative Study of Philosophical Foundations of Moral Education from the Perspectives of Allameh Tabataba'i and Levinas. 2020.
10. Heslep RD. Moral Education for American. Westport, CT: PraegerER -; 2015.
11. Zare S, Karami F, Pourmohammad M. The Impact of Need-Based Teaching Methods in the Course 'Life Skills' on Moral Education of Student Teachers at Farhangian University in Gilan Province. Epistemological Studies in Islamic Universities. 2021;87:557-72.
12. Kiayi Z, Abolmalali K, Bagheri F. The Existential Structure of Humans in the Quran and Its Application in Educational Areas Based on the Fundamental Transformation Document of Education. Research on Issues in Islamic Education. 2021;50:135-75.
13. Koushi Z, Mousapour Nm, Mohbi A, Armand M. Identifying Dimensions and Components of Moral Education with a Social Approach. Quarterly Journal of Applied Issues in Islamic Education. 2018;3(2):117-42. doi: 10.29252/qaiie.3.2.117.
14. Goli S, Dousti M, Dousti Z, Goli M, editors. Foundations of Islamic Education. 3rd National Conference on Psychology, Education, and Lifestyle; 2019.
15. Lo Piano S. Ethical principles in machine learning and artificial intelligence: cases from the field and possible ways forward. Humanities and Social Sciences Communications. 2020;7(1):1-7. doi: 10.1057/s41599-020-0501-9.
16. Gaspar M. Ethical considerations in Music Education: The professional development of guitar ensemble instructors for Singapore's Ministry of Education (MOE) schools. Academia Letters. 2022;2. doi: 10.20935/AL4597.
17. Jannat T, Alam SS, Ho YH, Omar NA, Lin CY. Can corporate ethics programs reduce unethical behavior? Threat appraisal or coping appraisal. Journal of Business Ethics. 2022;176(1):37-53. doi: 10.1007/s10551-020-04726-8.
18. Mohammadi Nayini M, Hosseini M, editors. The Position of Student Education from the Perspective of Islamic Thinkers with an Emphasis on Synthesis Research. 5th National Conference on Professional Research in Psychology and Counseling with a Teacher's Perspective; 2023.
19. Moradhasel M. Correct Methods of Education. Qom: Spiritual Research; 2018.
20. Pournajaf E, Seyedi Jorbandi SF, editors. Teacher and Moral Education from the Perspective of Martyr Motahari. 4th International Conference on Humanities and Education; 2018; Tehran.